

ORIJENTACIJE

PROUČAVANJE DON BOSCA I NJEGOVE PEDAGOŠKO-ODGOJNE MISLI: STANJE I PERSPEKTIVE

Pietro Stella

STUDIJE O DON BOSCU IZVAN SALEZIJSKOG KRUGA

Možda ću pogriješiti, ali moj je utisak da je u posljednjim desetljećima prisutnost don Bosca — osnivača ustanova — i njegova pedagoška misao sve manje izražena u izdavačkoj djelatnosti i esejistici, kako znanstvenoj tako i u onoj s većom nakladom.

Područje na kojem se ne bi smjelo zaobići ime don Bosca i njegovih ustanova jest npr. povijest katoličkog pokreta u Italiji. Pa ipak o don Boscu nema ni spomena u prva dva povijesna djela koja su izašla nakon rata: jedno od Giorgia Candolora (1953) i drugo od Gabriela De Rose (1953–54). Bilo bi odveć pojednostavljeno smatrati da su ta dvojica povjesničara nedovoljno upućeni. Na prvi pogled, zapravo, može izgledati da su se i jedan i drugi zadovoljili pabirčenjem iz Katoličke akcije. Koristeći knjige oca Tommasa Piattija o Piu Brunonu Lanteriju i Olgiatijevu o talijanskoj Katoličkoj akciji obadva otkrivaju u exisusovcu Nikolausu de Diessbachu (1732–1798) i Lanteriju (1759–1830) dvojicu preteča, i vide u Katoličkom prijateljstvu klicu organiziranog katoličkog laikata. Promotivši stvar ozbiljnije, vidi se da oba autora (Candeloro, gramšijevac i De Rosa, katolički orijentiran) imaju u biti isto polazište:

obojica istražuju povijesne razloge koji su nakon rata doveli do masovne i gotovo neočekivane prisutnosti jake katoličke partije u Italiji, kršćanske demokracije, u čijem se rukovodstvu nadoše pojedinci koji su stasali u redovima Katoličke akcije. Povijesno istraživanje katoličkog pokreta u Italiji već je, na neki način, bilo usmjereno i predodređeno — i prije 1870. — onim što su pripremili Talijanska katolička mladež i druga udruženja, okupljena u Dokumentima Kongresa.

I kad tako stvari postavimo jasno je zašto Candeloro, za Pijemont, polazi od vremena Lanterija i Cesara d'Azeglia (1736–1830) i završava s Luigijem Caissottijem di Chiusano (1868–1963); a De Rosa smatra neophodnim da u svoju analizu unese Leondarda Murialda (1828–1900) koji je, uz druge, u Torinu bio promicatelj katoličke radničke omladine već oko 1870.

U tim istim godinama dobivalo je zamah don Boscovo djelo; ali također se uočava i jasna težnja da osigura svoju vlastitu autonomiju. Na raznoraznim katoličkim kongresima, po novinama i revijama, dopada mu se spominjanje njegovih inicijativa među onima koje su tada u Crkvi imale najviše šansi; no reklo bi se, ipak, da mu je više stalo do suglasnosti, podrške i pomoći nego do poziranja.

Samim tim don Bosco bi bio neobični ume- tak i izvan okvira povijesti koja je svoju pažnju usmjeravala na političke ishode tzv. katolič- kog pokreta. Povijest, tako promatrana, bila bi srodna povijesti radničkog pokreta proučava- nog u vidu klasne borbe i političke organizacije. Don Bosco stoga ne ulazi ni u opširnu i doku- mentiranu Suvremenu povijest Italije, koju je Giorgio Candeloro objavio u jedanaest svezaka između 1956. i 1985. godine.

Jasno je da su pojedini stručnjaci već 50-ih i 60-ih godina uočili potrebu cjelovitijeg pri- kaza. Otud objašnjenje zašto se u najnovijem Povijesnom rječniku katoličkog pokreta u Ita- liji (1981–1984) don Boscu poklanja posebna biografska crtica, a još više kod pojma štampe, profesionalnih škola i dr.

Usprkos tome u pogledu povijesne važnosti don Bosca u njegovoj pijemonteškoj sredini i vremenu ponovno se nameće pitanje njegove zapostavljenosti („Tabula absentiae”). Ni spo- mena o don Boscu u *Povijesti radničkog pokre- ta, socijalizma i socijalnih borbi u Pijemontu* (1979–80, 4. svezak), složen posao kojim se prilično ljudi pozabavilo, a koji analizira čin- njenice i događaje od kraja 17. stoljeća do da- nas (u zadnjem se svesku spominju kapelani koje je don Pietro Ricaldone poslao u Fiat, go- tovo kao bitni dokaz nagodbe između katolič- kih ustanova i rukovodeće klase). Postoje upra- vo izašle studije o „Generali” i drugim poprav- nim institucijama u Pijemontu, o pijemonteš- koj i talijanskoj emigraciji u Buenos Airesu, Latinskoj Americi, po čitavom američkom kon- tinentu; spominju se Scalabrini, Capitano i drugi, nade se i poneka površna natuknica o sa- lezijancima; no ne osjeća se potreba da se pri- kaže don Bosco. Njegova imena nema ni u poje- dinim širim prikazima povijesnog karaktera koji se tiču Pijemonta, a objelodanio ih je „Centro Studi Piemontesi” 1980.

S „tabula absentiae” dobro je prijeći na „ta- bula presentiae”. Nije rijetko don Boscovo ime u etičko-političkoj historiografiji koja se razvi- jala u Italiji i Europi, osobito u razdoblju izme- du dva svjetska rata i s izričajima koji se kreću između nacionalizma i univerzalizma.

Niccolo Rodolico u „Storia degli italiani” (Povijest Talijana, novo izdanje 1964), u okvi-

ru 19. stoljeća „gradanske obnove Talijana”, tek se usput osvrće na visoki moralni obol Giuseppa Benedetta Cottolenga, „sveca šutlji- ve ljubavi” (iako on i nije bio šutljiv, nego nje- gova intimna molitva!) i Ivana Bosca, „sveca djelotvorne ljubavi”.

Englez Christopher Seton-Watson ubraja don Bosca u neslužbene posrednike koji su dje- lovali između Crkve i talijanske vlade. Don Bo- sco se dakle stavlja u neki interpretativni okvir koji, osvrćući se na tumačenja povjesničara De- nisa Mack Mitha, nastoji objasniti engleskom či- taocu zašto talijanski politički sistem – sa svo- jim slabostima i svojim naporima – nije nikada bio i nikada postao dvopartijski. U takvom nas kontekstu don Bosco – odgojitelj mase mlade- ži – i u tim specifičnim društvenim i politič- kim zbivanjima izravno ne zanima.

Positivno vrednovanje don Bosca nalazimo također i u djelima Rogera Auberta i Giacoma Martine u Crkva u Italiji, a osobito za vrijeme pontifikata Pia IX. U suprotnosti s izvjesnim stavovima klera koji je živio pod psihozom op- sade, ističu se don Boscova prilagodljivost i stvaralačka poduzetnost. No, kontekst je još uvijek vjersko-političko-kulturni, govori se o katoličanstvu koje se nastoji obnoviti u odnosu na društvo, sve od vremena prosvijećenog ap- solutizma, pa do razdoblja nacionalizama i diktatura (totalitarizama).

A što se tiče don Boscove pedagoško-od- gojne misli, čini mi se da bi trebalo razlikovati dva razdoblja: prvo, koje obuhvaća dvadesetak godina između dva rata, i drugo, bliže nama, u kojemu osvrći na svetog odgojitelja postaju rje- di, bljeđi, kritičniji, i čak potpuno iščezavaju.

Situacija se korjenito mijenja između dva ra- ta, a razlozi su nam dobro poznati: povratku don Bosca na scenu ne doprinosi samo euforija salezijanaca čija su djela doživljavala procvat, niti zanosni događaji njegove beatifikacije i ka- nonizacije; nego također i političko-kulturna zbivanja koja su različito pogadala Italiju i dru- ge zemlje, radanje fašizma i učvršćivanje komu- nizma u Europi i Aziji. U Italiji fašizam donosi krizu, a zatim raspuštanje talijanske narodne partije, koja je bila veliko ostvarenje katoličkog pokreta. Fašistički režim je nastojao upokoriti, ili barem neutralizirati ostale društvene i po-

litičke snage. To je urodilo, između ostalog, pokušajem katoličkih snaga da u državne programe unesu po pitanju formacije učitelja za osnovno i srednje obrazovanje kršćanski pedagoški i odgojni pristup (poimanje). Razumljivo je stoga zašto se katolički znanstvenici poput Zitarose, Modugna i Casottija pridružuju salezijancima Fasciu, Cimattiju i Manciniju u izradi antologije s don Boscovim spisima i velikodušno uvrstavaju don Bosca među teoretičare talijanske pedagogije u razdoblju talijanskog preporoda u 19. stoljeću: vide u njemu predstavnika talijanskih velikih umova, koji je znao povezati teoriju s praksom, sistematičara koji se ubraja među najslavnije i najpriznatije pedagoge liberalnog i nacionalnog svijeta kao što su Lambruschini, Capponi, Rosmini, Aporti, Raynieri.

Izvan Italije nije bilo razloga za propagiranje oblika inozemnog nacionalizma. No zbog povezanosti s Italijom, zbog prisutnosti salezijanaca, zbog euforičnog trenutka što ga je doživljavao katolicizam i razne protestantske konfesije, dogodilo se upravo to da su ne drugorazredni stručnjaci na području pedagogije i povijesti pedagogije svoju pažnju usmjerili na don Bosca. Nastojanje da se zahvati don Boscov preventivni sustav u svojoj teoretskoj cjelokupnosti i da ga se prikaže u gotovo idealnoj sintezi, doživjelo je izuzetan odjek u spisima, osobito njemačkog jezičnog područja, tj. u kulturnoj sredini koja je naročito osjetljiva i nabrušena u teoretskom proučavanju pedagoške misli između idealizma i spiritualizma.

Nakon ovog osobito intenzivnog razdoblja čini mi se da izvan salezijanskih krugova ovo zadnje tridesetljeće nije bilo izrazitijih radova, osim na razini popularnih izdanja koja su danas opet u modi već prema očekivanjima i stremljenjima na različitim područjima.

Neće biti naodmet da sada spomenemo također i negativne kritičke pristupe u odnosu na don Bosca. Oni su, kratko rečeno, imali obrnutu putanju.

Nakon poraznih, pretežno žurnalističkih, kritika kojih je bilo manje-više sve do njegove smrti, došlo je do prekida i do šutnje u razdoblju između dva rata. U klimi antiklerikalizma i stvaranja jedinstva u Italiji don Boscu se zamje-

rilo što se, i kao odgojitelj, distancirao od tzv. revolucije i ideala građanskog napretka. Don Bosco je mogao organizirati i učvrstiti svoja djela uz ekonomsku pomoć nazadnjaka (*zastalih!*), a njegov odgojni model je smjerao rađanju građanski reakcionarnih pojedinaca, sitnih isusovaca i „paulinaca” (tj. Konferencija sv. Vinka Paulskoga), pobožnjakovića koji robuju klerikalizmu. Čak i dio torinskog i pije-monteškoga klera (svećenstva) imao je zamjerke na don Boscov način i sredstva, način koji je koristio da pribavi novac, prijatelje, propagandu, glas čudotvorca. Kanonik Emanuel Colomatti (1846–1928), rodом iz Chierija i advokat torinske nadbiskupske kurije, gotovo sve do početka proglašenja don Boscovih herojskih kreposti, proturao je glasine (kao one od Vincenza Pape, svećenika i profesora u državnim školama) prema kojima bi don Bosco bio „nejasna osoba, nemirna, neiskrena, sklona dvoličnosti”.

Kritizerski stavovi prema don Boscu i salezijancima pojavili su se i na samom II. vat. koncilu, te na društvenom i političkom planu nakon 1968. godine. Na II. vat. koncilu grčko-melkitski patrijarh Maksim IV. govorio je o don Boscu kao tipičnom predstavniku papalatrije: „Papa je Bog na zemlji... Isus je uzdigao papu na samu razinu Boga.” Pretjerani izraz ne samo da nije don Boscov nego je dapače tuđ njegovu stilu izražavanja i ponašanja iako je, bez sumnje, po pristupu i ponašanju ultramontanistički. No citat Maksima IV. salezijanci su nesmotreno proturili i ušao je u krugove katoličke kritičke postkoncilske publicistike; opaža se u napisima Giancarla Zizzola, Augusta Bernharda Haslera (koji citira Zizolu), Leonarda Boffa (koji citira Zizolu i Haslera), Giusseppe Batturinija (koji citira druge, sve do Maksima IV). Zakašnjela intervencija salezijanaca možda je pokazatelj izvjesnog udaljavanja od određenih kulturnih krugova, koji nisu usko vezani sa salezijancima; možda je i znak unutarnje rascjepkanosti i, kao što namjeravam reći, naša gotovo urođena slabost na području povijesnog istraživanja.

Tim kritikama su se odnedavno nadodale i druge neuobičajene podvale: Guida Ceronetti-ja, Sergija Quinzia (vidi popis knjiga iz 1986/

87) i Michela Straniera; o don Boscu istraživanom u njegovim tmurno mračnim i zaprepašćujućim dubinama, o mistificiranoj ličnosti; o odvažnoj osobi koja je bez skrupula koristila paranormalna umijeća, o svecu koji danas nije suvremen i kojeg je teško razumjeti.

Iako se mogu uputiti primjedbe trojici gore spomenutih pisaca i novinara, zapažanja koje oni iznose trebala bi potaknuti da se s više ozbiljnosti i u povijesnoj analizi dostignuća znanosti kao što su kulturalna antropologija, psihologija i sociologija, pristupi proučavanju don Boscova mentaliteta i ponašanja. Područja na kojima se odvijala najintenzivnija don Boscova odgojna i organizatorska aktivnost imaju, nesumnjivo, kao karakteristične elemente određene duboke kulturne preobražaje: prijelaz od pretežno ruralnog i gradskog analfabetizma na opismenjavanje (najprije nestalno i nazadno, zatim izraženo i naprednije), rušenje starih težačkih struktura i industrijski pad. Za ispravnije razumijevanje ličnosti, kao što je don Bosco, mlade znanosti, poput gore spomenutih, mogu ponuditi materijale za korisna i utemeljena istraživanja.

PROUČAVANJA O DON BOSCU U SALEZIJANSKOJ SREDINI

U salezijanskoj sredini napisi o don Boscu i njegovu preventivnom sustavu mogu se podijeliti na dva razdoblja. Prvo traje gotovo jedno stoljeće i obuhvatilo bi sve što je objelodanjeno prije i nakon njegove smrti (1888) sve do, otprilike, 1950–1960. Drugo razdoblje, iako ima svoje početke u vremenu između dva rata, iskristaliziralo se u ovoj posljednjoj četvrtini stoljeća. Očito je međutim da mentalitet iz kojeg je proizašla prethodna produkcija nastavlja i dalje prožimati prostore salezijanske obitelji, osobito tamo gdje su prisutni zaslužni veterani: salezijanci, Kćeri M. Pomoćnice, suradnici, prijatelji, stari bivši učenici i učenice

Najuvažnija imena koja su do 1950. pisala o don Boscu dobro su poznata. Na biografskom i hagiografskom polju, još za njegova života, isticali su se don Giovanni Bonetti i don Giambattista Lemoyne. Prvi je umro 1891, dok je bio postulator redovnog procesa za beatifika-

ciju i kanonizaciju. Posmrtno je izašao svezak *Pet dika povijesti Oratorija* (1892); no u tim je godinama hagiografsko i biografsko područje zauzimao Don Bosco (1881) Charlesa D'Espineya, više puta nadopunjavan i preštampavan, i Don Bosco et la Pieuse Societé des Salésiens (1884) /Don Bosco i pobožna družba salezijanaca/ katoličkog konzervativca Alberta Du Boysa, djelo koje je želio sam don Bosco da bi ublažio, nadomjestio i nadopunio ono što je bio napisao d'Espiney. Za razliku od don Bonnettijevih *Pet dika* više su kružila i bila bolje primana pojedina djelca u kojima se Giambattista Francesia jednostavno i pučki prisjeća don Boscovih pothvata i početka: *Don Bosco i njegove jesenske šetnje po Monferratu* (1897), *Don Bosco i njegove posljednje šetnje* (1897), *Život don I. Bosca* (1902) koji je kasnije postao *Kratki i pučki životopis don I. Bosca* (1903). I iz tih spisa zračili su odgojni poticaji i način don Boscova ophođenja prema mladima i prema društvu.

Iz djela d'Espineya, Du Boysa i Salezijanskog vjesnika crpili su mnogi značajni pisci katoličkog usmjerenja koji nisu pripadali salezijanskom svijetu, poput biskupa Marcela Spinole, Huysmansa, Joergensena.

Djela koja su bila izišla u prvoj deceniji 20. stoljeća nadmašena su i zasjenjena izlaskom niza *Memorie biografiche di D. Giovanni Bosco* (Biografske uspomene Ivana Bosca), koje je don Lemoyne počeo priređivati još za života don Bosca, a koje se — srećom ili nesrećom — kasnije povećalo obilnim prikupljanjem svjedočanstava što su korištena za dijecezanski informativni proces kod don Boscove beatifikacije. Od *Biografskih uspomena* don Lemoyne je do don Ruine smrti uspio objelodaniti samo prvih sedam svezaka, obuhvativši tek jednu četvrtinu predviđenog projekta (1864). Zbog toga je, usporivši na tom poslu, radio na izradi sažetijeg *Životopisa*, makar je i to djelo anegdotskog i hagiografskog karaktera, objavivši ga u dva sveska od 1913–1915. Ono je kroz dvadesetak godina doživjelo dosta izdanja, a poslužilo je, osim toga, kao izvor i kao model također drugim piscima, kako na talijanskom jeziku tako i na drugim, među kojima su Filip Crispolti, Carlo Salotti, Hugo Wast, Raoul Etraigas itd.

U iznošenju odgojnih ideja među prvima se ističe don Francesco Cerruti koji je već 1886. objavio kratku studiju pod naslovom *Don Boscove ideje o odgoju, pouci i sadašnjem poslanju škole*. Pokušaj sistematskije izrade poduzeo je don Julije Barberis, kojeg je sam don Bosco zadužio za odgoj mladih klerika, a samim tim i u uvođenje u kršćansku i salezijansku pedagogiju.

Don Barberis je ostavio obilate neizdane zabilješke, naslovljene *Pedagogia sacra* (Sveta pedagogija), koje su kasnije koristile generacije klerika i salezijanskih učitelja. U svijetli hagiografski i pedagoški salezijanski krug, krajem devedesetog i početkom dvadesetog stoljeća, spadaju također spisi didaktičke, pastoralne i duhovne naravi na talijanskom, francuskom, španjolskom i drugim jezicima. Dovoljno je spomenuti *Un aiuto all'educatore* (Pomoć odgojitelju) don Ferdinanda Maccona, djela don Stefana Triona, okružnice don M. Rua, don Albere, don Rinaldija, knjige don Pietra Ricaldonea, članke u „Salezijanskom vjesniku” i drugim listovima. Ali, na to će se osvrnuti don Jose M. Prellezo i prikazati što polučuje proučavanje pedagogije u Salezijanskoj družbi. Dodat će samo poneki moj osobni utisak.

Čini mi se da su istraživanja i proučavanja što su kolala u salezijanskom svijetu, sve do iza rata, u biti ostala izvan velikih historiografskih rasprava i razvoja znanosti. Zasluzne i uvažene ličnosti kao što su don Cerruti, don Fascie, don Ceria pokazuju solidnu humanističku potkovanost; ali njihova povijesna i pedagoška saznanja vezana su uz modele 17. i 18. stoljeća, poput Charlesa Rollina, ili za pedagoge 19. stoljeća koji se mogu ubrajati u neznatne ili pozadinske, kao što su Rayneri, Monfat, Dupanloup i Alessandro Teppa. U odnosu na suvremena djela povijesti, etnologije, sociologije, psihologije i antropologije, spisi salezijanaca o don Boscovoj pedagogiji izgledaju s nekog drugog svijeta. Salezijanci su, svakako, od preventivnog sustava stvorili objavu neba, koju je don Bosco imao kao devetogodišnjak; san (viđenje), piše don Lemoyne, koji se ponavlja čak osamnaest puta no uvijek s ponekom novinom, otkrivajući sadašnja i buduća zbivanja s don Boscom i njegovim oratorijem.

Razumljivo je da je salezijancima stalo do na-

glaska na obilju nadnaravnih darova koji prate don Bosca, a koji su za njih bili nebesko jamstvo u prilog onoga što su poduzimali, makar ne bez kritike i zabrinutosti samih crkvenih krugova. Umjesto znanstvenog razvijanja pedagoških klica, samo natuknutih od don Bosca, radije se fosiliziralo – ostavimo riječi po strani – u pučkoj i polupismenoj teološkoj viziji. I tako se dogodi da se salezijanska pedagogija sastoji od niza praktičnih pouka, koje su u biti komentirale pravilnik o ponašanju učenika i učitelja u nekom studentatu ili laboratoriju umjetnosti i zanata. Nije se radilo o intelektualnoj ograničenosti, nego o strukturalnim čimbenicima i specifičnim povijesnim postavkama.

Odgojne salezijanske ustanove koje su nicale i razvijale se u Pijemontu kad je humus katoličkog spiritualizma i konfesionalizma prelazio s prilično pogodne na kriznu postavku. Pojednostavljeno, moglo bi se reći da se ukopavanje salezijanaca u praktični tirocinij – kao oblik usvajanja don Boscova odgojnog sustava – dobrim dijelom uklapa u korito talijanskog katolicizma i organizacijske oblike opozicije i nepomirljivosti.

Postoji kronološka i generacijska razlika između don Bosca i njegovih duhovnih sinova. Dok je don Bosco pisao o razumu, vjeri i ljubaznosti kao temeljima svoga preventivnog sustava, imao je pred sobom kao sliku i poticajni motiv službeno učenje pedagoga i odgojitelja u Torinu kao što su Ferrante Aporti (1792–1857), Giovanni Antonio Rayneri (1809–1867) i njihove kolege i učenike u vrijeme najvećeg sjaja torinske pedagoške škole. Kad su, naprotiv, don Cerruti i don Barberis pisali svoje eseje i knjige, talijansko akademsko učenje, u što spada i torinsko, bilo je pod sasvim drugim znakom, temeljio se na pozitivizmu i idealizmu. Giuseppe Allievo (1830–1913), profesor pedagogije i antropologije na sveučilištu u Torinu, mogao se smatrati kasnim izdankom spiritualističke škole. Don Cerruti i drugi uvaženiji salezijanci, angažirani u praktičnim aktivnostima, želeći obilježiti ili razviti don Boscove odgojne ideje, tražili su izvor kod Raynerija, njegovih učenika i njegovih potomaka; kasnili su u odnosu na napise Pietra Sicilianija i Cesara Lombrosa i udaljavali se od niza znanosti na čijem je

području prijetila opasnost od modernog pozitivizma i teološko-filozofskog modernizma.

S druge strane, uvođenje svetih nauka, poput teologije i kanonskog prava, u uredbu državnih sveučilišta u Italiji i Francuskoj, unio je u kleričku kulturu još jedan elemenat slabosti. Kao reakcija ili nadomještaj toga počele su klijati ustanove kao papinska teološka sveučilišta i slobodne katoličke ustanove višeg ranga. Ali u Torinu, epicentru salezijanstva, torinsko teološko sveučilište proživljavalo je neizvjesne i mučne dane, ostalo je na nogama zahvaljujući prelatima koji su se redali na nadbiskupskoj stolici, međutim bez osobitog uvjerenja i specifične pripreme (čak je i salezijanac don Piscetta bio pozvan da održi *lectio S. Thomae*: bilo je to razdoblje neoskolastike). Slabost viših crkvenih studija odražava se, nužno, i na organizaciju studija i na same navike učenja kod salezijanaca. Mladi regruti, uvijek sve brojniji, vrlo rado se upućuju na praktični tirocinij i tamo su stjecali određeni osjećaj pučke samodostatnosti u odnosu na dublje studije.

Nije se toliko gledalo na rezultat odgovarajućih postavki, nego na objašnjenje rasprostranjenosti i salezijanskog poleta, kao vidljivog znaka nebeskog blagoslova u pogledu zvanja, u čemu je don Bosco bio sanjar, vidilac, učitelj. Nije se ni pomišljalo na povezivanje vlastitog razvoja s razvojem ostalih ustanova, u vremenu demografskog širenja, sekularizacije i socijalnih promjena koje su otvarale prostor za slobodno vrijeme mladih (skauti, mladež Katoličke akcije, radnička mladež, itd. u Engleskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Americi...). Najbolji salezijanci su izgarali na području praktičnog života. Razvoj odgojnih ustanova više je praćen duhovnom i disciplinskom formacijom nego dovoljno suvremenim znanstvenim pristupom. Model razvoja salezijanaca se sve više razlikovao od prvoga, po kojemu su npr. prepoznatljivi isusovci u prvom stoljeću njihova postojanja.

U tom će smislu jedna kratka komparativna analiza dobro poslužiti. Niknuvši iz humusa španjolske kulture, koja je bila na svom vrhuncu, i razvijajući se na plodnom tlu moderne skolastike, osnovani red – na čelu s Ignacijem di Loyolom (1491–1556) – odmah je bio u stanju da sa značajnim ličnostima izade na pod-

ručje svetih i profanih znanosti. Nikakvo se teološko djelo salezijanaca ne može uspoređivati, po svom sadržaju i po svom širokom i dugotrajnom utjecaju, s djelima Gabriela Vázqueza (1549–1604), Francesca Suáreza (1548–1617), Luisa de Moline (1535–1600) i Leonarda Lessia (1554–1623); nikakav traktat salezijanaca Luigia Piscetta i Andree Gennara nije usporediv sa Suárezovim ili Tommasa Sancheza (1550–1610); nijedan traktat kontroverzije i nijedan katekizam salezijanaca nisu imali sreće poput onih Roberta Bellarmina (1542–1621); nijedan salezijanac nije teorijski obradio evangelizaciju naroda, s različitim kulturnim razinama, kao što je to učinio isusovac Jose de Acosta (1530–1600) u svom djelu *De procuranda Indorum salute* (1588); nabranje drugih ličnosti koje ocrtavaju *Imago primi seculi* (sliku prvog stoljeća) isusovačke družbe, moglo bi se nastaviti spominjanjem duhovnih autora: od samog Ignacija do Luisa de La Puente i Jaima Alvareza de Paza pa sve do cvjetanja isusovaca duhovnika u grand siècle (velikom francuskom stoljeću).

Odgojna salezijanska uspješnost, koju ne prožimaju odgovarajuće znanstvene spoznaje i koja se krhko veže uz ustanove višeg studija (salezijanske ili nesalezijanske), nosila je u sebi pretpostavku zaostalosti i same iscrpljenosti u pogledu širenja, ukoliko bi uzmanjkale društvene postavke koje su omogućavale nagli razvoj don Boscovih djela sve do iza rata. To je nakon don Cerrutija odlično zapazio don Pietro Ricaldone. Njegovim se upraviteljskim sposobnostima, osim pogodnih okolnosti koje bi nađugo trebalo nabrajati, duguje konačno utemeljenje Papinskog salezijanskog sveučilišta i rasčlanjeno potenciranje studija: od aspirandata do novicijata, od filozofskih i teoloških studenata do viših profesionalnih ustanova za braću pomoćnike. Ta tkanina je djelomično istrošena, a dobrim dijelom i izmijenjena u toku općepoznate krize koja se survala na redovničke ustanove, Crkvu i na cjelokupno društvo 60-ih i 70-ih godina.

U tom razdoblju, uz proturječja i natezanja koja su još svim prisutnima u sjećanju, nikle su također klice obnovljenog znanstvenog pristu-

pa proučavanjima (studijama) o don Boscu i njegovu preventivnom sustavu.

PREMA OBNOVI: OD DUHOVNJAČKE I NADNARAVNE PREMA ZNANSTVENOJ METODI

1940. salezijanski studentati, sa sjedištem u Torinu, isposlovali su od Svete Stolice suglasnost o uspostavljanju sveučilišne ustanove, koja je obuhvaćala tri fakulteta: filozofski, teološki i crkvenog prava. Naziv Pontificio Ateneo Salesiano (PAS) (Papinski salezijanski atenej) preinačen je u Università Pontificia Salesiana (UPS) 1973. (Papinsko salezijansko sveučilište), kad je već ustanova prenesena u Rim i kad je Viši institut za pedagogiju – a postojao je u okviru Filozofskog fakulteta – bio već priznat kao Fakultet za odgojne znanosti.

U lepezi predmeta koji se predaju na sadašnjem Fakultetu odgojnih znanosti, odabir tema i način predavanja jasno pokazuje da je to salezijanska ustanova. Već su i u torinsko vrijeme nastajala važna i temeljita djela. Između njih posebno mjesto zauzima knjiga Pietra Braida *Il sistema preventivo di Don Bosco* (Don Boscov preventivni sustav) /prvo izd. 1953/, gdje su odgojna iskustva, pedagoške ideje i don Boscove ustanove promatrane u svoj svojoj sistematičnosti i specifičnosti, zahvaljujući također uvjerljivoj usporedbi sa srodnim djelima suvremenih odgojitelja i pedagoga.

Osim Papinskog salezijanskog sveučilišta prirodna središta studija, dokumentacije i kritičkog istraživanja postali su i drugi filozofski i teološki studentati u Francuskoj, Belgiji, Njemačkoj i pojedinim salezijanskim provincijama Latinske Amerike. Mnogi su od njih, na žalost, zbog čestog mijenjanja profesora ili kratkotrajnog boravka proživljavali teške dane, pa su nakon takve krize prestali i postojati. No, u međuvremenu su Kćeri Marije Pomoćnice ustanovile svoj Institut religioznih znanosti, kasnije podignut na rang Papinskog fakulteta i s ohrabrujućim rasadnikom salezijanskih studija.

U godinama drugog svjetskog rata počele su se, tu i tamo, osobito u studentatima, među mladim salezijanskim generacijama javljati sumnje u vjerodostojnost te povijesnu i dokumen-

tarnu vrijednost don Boscovih Biografskih memorija; tog velebnog djela u 19 svezaka, koje je plod don Gianbattiste Lemoyne i njegovih sljedbenika Angela Amadeja i Eugenia Cerie. Prvi svezak se pojavio 1898. u izvankomercijalnom izdanju, a devetnaesti je objavljen 1939. i završava s klicanjem don Boscu kojeg u moru prisutnoga svijeta, na sam Uskrs 1934, papa Pio XI proglašava svetim.

Don Lemoyne je otpočeo sređivati svoje materijale uz prisutnost i vodstvo don Bosca u Valdoccu.

Radeći neprekidno sve do svoje smrti (1916) uspio je prikupiti čak 45 velikih svezaka, priložiti im svoje zabilješke i izvorne dokumente. Uvidjevši da sam neće uspjeti dovršiti započeti posao, objavio je – kao što sam već rekao – neku vrstu sinteze u dva sveska koja su objelodanjena 1913. i 1915. U objavljenim materijalima se uočava spjev i don Boscova „čudesa”; don Bosco je Božji izabranik i, počevši ni od čega, podigao je sirotišta, crkve i oratorije za tisuće i tisuće mladića.

Između 1898. i izbivanja prvog svjetskog rata u vrijeme industrijskog kraha u Torinu i stvaranja nacionalnih država čak i u Južnoj Americi, *Memorie biografiche* su postale navještaj o svecu i nizu djela, što ih je Providnost nudila novim socijalnim i duhovnim potrebama.

Memorie biografiche su već u prvim svescima bile rađene analitički, s neprestanim upozorenjima na usmena i pismena svjedočanstva i donošenjem cjelovitih dokumenata. Don Lemoyne je pokazivao određeni smisao za metodološke principe na kojima je počivala pozitivistička historiografija onoga razdoblja; njegove stranice ostavljaju dojam objektivnosti, baš poradi navođenja svjedočanstava i zbog logičnog slijeda izrečenih i učinjenih pojedinosti.

Baš na tom tlu, iako bez čvrstog uporišta povijesne kritike, mlade salezijanske generacije su napadale *Memorie biografiche* već u prvim godinama drugog svjetskog rata.

U jednom dopisu, upućenom ravnatelju Teološkog studentata u Bollengu 1953, nasljednik Lemoyne, don Eugenio Ceria, izložio je sedam primjedbi koje mu je sedam godina ranije uputio Teološki studentat u S. Benigno Canavese (kasnije prenesen u Torino i gdje je postao

PAS):

1. Kaže se da don Lemoyne nije bio povjesničar, nego povijesni romantičar.

2. U *Memoriamia biografiche* ima dosta činjenica koje ne odolijevaju kritici.

3. Don Bosco je, zbog odgojnih ciljeva, čak i u svojim *Memoriamia* prepravljao i dodavao ono što je odgovaralo njegovoj tezi.

4. Ima proturječja, osobito u prvim svescima.

5. Čak i svesci koje je uređivao don Ceria nisu u cijelosti povijesni, nego hvalbeni i slavljenički.

6. Nedostaje u *Memoriamia biografiche* i tamna strana don Boscova lika te veze s povijesnim događajima nacije.

7. Samo posredovanje don Bosca prilikom imenovanja biskupa, prigodom davanja *exegnatura*, kod izmirenja, nije dovoljno potkrijepljeno dokumentima iz službenih izvora i izjavama ljudi koji su u tim poslovima dolazili u dodir s našim ocem.

Odgovori don Cerie su bili ganutljiva besjeda u svoju obranu, u obranu don Angela Amadeia i don Lemoyne. Već se poneki mlađi salezijanac usudio prijateljski prići don Lemoyne da bi ga upozorio na određene „nelogičnosti” uočene u *Memoriamia*.

„Kad je to čuo — piše don Ceria u svom pismu — don Lemoyne se namrgodi i nakon kratke šutnje, posve ozbiljan, odgovori mu: 'Znaj da ja ne pišem maštom i ne iznosim ništa što se ne može potkrijepiti dokumentima ili čvrstim iskazima'. Don Ceria je ožalošćen završavao svoje pismo opominjući prešutno protiv đavolčića znanosti, što ga je — reče — u nastavku pisanja *Memoria biografiche* snivao don Bosco: đavolčić koji je na skupštini sebi sličnih označio kojim bi sredstvom upropastio salezijansku družbu. Ali, don Ceria je na izričit način podsjetio na zgodu sličnu franjevačkoj legendi: „Dozvolite mi da iznesem jednu ocjenu. Kad su franjevci započeli pohađati sveučilišta u Bologni i u Parizu, sv. Franjo Asiški je uzbuđen uskliknuo: Doprinio je Pariz da se zaboravi Asiz. Strahovao je svetac da znanstvena umišljenost ne uguši evandeosku poniznost. Događa se, pokatkad, da nađemo na pojedince koji bez čitanja ili s površnim čitanjem prosuđuju i osuđuju *Memorie biografiche* s kritikom

koja naliči lažnoj znanosti, koja prema Apostolu izrazu, ne gradi nego napuhuje.”

Riječi don Cerie izražavaju određenu uzbuenu i izvjesnu napetost do kojih je dolazilo osobito u Torinu i u Pijemontu između starih i mladih salezijanaca. Nametnuo se stoga hitan problem da se temeljito i sistematski pregleda cjelokupna dokumentacija, kako *Memoria biografiche* tako i samih don Boscovih spisa, počevši od onih koji su sadržavali autobiografske tvrdnje kao što su *Memorie dell'Oratorio*, Život dominika Savia i drugih mladića koji su tvorili znakoviti plod i božanski pečat u salezijanskom odgojnom djelu.

Nedovoljno se u tim godinama uočavala velika vrijednost *Memoria* kao opsežnog dokumenta o mentalitetu 19. stoljeća, koji se pomjerao od magično-sakralne i natprirodne usmene kulture (iz koje je dolazila masa mladih i sam don Bosco) prema znanstvenoj, usmjerenoj da razotkriva u ljudski razumljivim događajima tumačenje i smisao na području čovjekove znanosti. Drugim riječima, nije se dovoljno uočavalo da djelo Lemoyne, Cerie i Amadeia nije bilo toliko romantična povijest koliko hagiografska tvorevina, slična onoj Lorenza Suria ili *Ananima* Luce Waddinga, sad već nadopunjenima (ili, ako hoćemo, zaraženima) pristupom koji je tipično pozitivistička historiografija da se u cijelosti donesu tvrdnje i dokumenti kao jamstvo objektivnosti i historičnosti.

No, identične postavke se uočavaju kako u djelima Suria i Waddinga tako i u *Memoriamia*, čiji je glavni cilj da dokaže, putem tvrdnji i iznošenjem događaja, kako je u don Boscovu djelovanju bio prisutan očigledan i trajan znak izvanrednih božanskih milosti, bilo iznad bilo protiv prirodnih „zakona”.

Nakon prvih slučajnih radova na području historijskog i dokumentarnog istraživanja don Jana Kleina i don Eugenia Valentinića uslijedila su temeljitija istraživanja don Francisa Desramauta, don Pietra Stelle, don Pietra Braida, don Ramona Alberdija i drugih. Nastojanjem don Desramauta svake godine bi se upriličili međunarodni salezijanski razgovori na teme koje su se kretale između historijskog proučavanja i pastoralnog prijedloga. Na UPS-u je osnovan Centar za studije o don Boscu s bibliote-

kom koja obuhvaća ne samo knjige koje je napisao i objelodanio don Bosco već sve što bi moglo rasvijetliti kulturu unutar koje se smješta i samo don Boscovo iskustvo. Najvažnija inicijativa Centra je anastatičko izdavanje don Boscovih štampanih spisa, izdavanje za kojeg se nadamo da će uskoro biti završeno.

Još jedan korak je učinjen 1982. službenim osnivanjem Salezijanskog historijskog instituta. Na taj je način muška Družba, koju je osnovao don Bosco, prevladala fazu neizvjesnosti koja je karakterizirala godine don Alberta Caviglie, zlosretnog začetnika zbirke *Opere edite e inedite di Don Bosco* (Izdana i neizdana Don Boscova djela), postavljene na nesigurnim temeljima i ostavljene nedovršenom. Salezijanski historijski institut već je preuzeo objavljivanje časopisa pod naslovom „Ricerche storiche salesiane” (Salezijanska povijesna istraživanja), kao i drugih izvora i studija.

Kritički pristup životu kojeg je živio don Bosco, a isto tako i liku koji se o njemu stvarao tijekom povijesti, prenesen na tlo pedagoških znanosti, mogao bi navesti da ne istražujemo toliko izvornost jednog sustava, koliko don Boscovu osjetljivost na znanstvena središta koja su od izuzetnog operativnog bogatstva. Don Bosca ne bi trebalo zamišljati kao teoretskog organizatora velikog pedagoškog sustava; nije napisao knjige koje bi se po svom obliku i sadržaju mogle uspoređivati s djelima jednog Pestalozzija ili Herbartu (kojeg on, uostalom, nije nikada izravno upoznao, niti ga ikada citirao); on se kretao na temelju formulacija praktičnog pastoralu ili pedagoških teorija koje su mu se nametale iz živoga torinskog i pijemonteškog iskustva. Umjesto traganja za don Boscovom izvornošću na pedagoškom području trebalo bi se osvrnuti na bogati potencijal ustanova koje su mu i bile odskočna daska u njegovu odgojiteljskom, utemeljiteljskom i organizatorskom iskustvu.

Čak i bez prividno korjenitijeg posla kod objelodanjivanja don Boscovih tekstova dolazi se do sve većeg uvjerenja da nam dokumentacija otkriva u don Boscu svećenika koji se kreće na

tlu crkvene kulture čvrsto vezane uz bitne elemente kateheze, ali otkinute od mnogih društvenih znanosti koje su onda bile u usponu: od matematike do statistike, od ekonomije do politike, pa sve do filozofije historije; u Valdoccu se nisu čak ni zanimali za znanosti poput filologije ili tekstualne kritike, koje su ipak omogućavale dijalog kako u vjerskim pojmovima, tako i u društveno znanstvenim pojmovima o Bibliji, tj. na nizu tekstova koji su milenijima izgrađivali i prožimali zapadnu kulturu.

Ne samo don Lemoyne nego i sam don Bosco se smješta u okvir crkvene kulture, tendenciozno nadnaravne, sklone da uočava čudesne zahvate i izvanredne darove (s postavkama polutradicionalističke teologije asimilirane u sjemeništu); tamo gdje se drugi crkveni ljudi, poput Lorenza Gastaldija ili Giuseppa Ghiringhella i torinskih svećenika koji su postizali doktorate na sveučilištu, nisu željeli izjašnjavati i radije se opredijeliti za apologetsko i sistematsko iznošenje vjerskih istina.

U konačnici, okvir crkvene kulture u koji se smješta don Bosco omogućava da se s više uvjerljivosti odvagne cjelokupnost djela koja je on započeo zaista gotovo ni iz čega u zemljoradničkom predgrađu.

Elemente koji su imali utjecaja u razvoju njegovih djela treba pažljivo otkrivati u vezama koje su se stvarale između ratarskog svijeta, štoviše nepismenog i natprirodnjačkog magičko-sakralnog kršćanstva te onog urbanog, osnovanog na racionalnoj kulturi knjige i usmjerenog prema dubokim preobražajima političke i socijalne naravi. Don Bosco pripada prošlom razdoblju: on je jedna od ličnosti koja je, koristeći uspješno ponašanja, instancije i strategije, omogućila pretakanje (a po mnogočemu i uklanjanje bez ostataka) zastarjele ratarske kulture staroga kova u modernu kulturu, usredotočenu na brzi razvoj sve suvremenijih tehnologija.

Otrgnuti se od njegova slučajno mentalnog svijeta možda je najispravniji način da se nastavi duh, i da se ne ide nasumce s povremenim inicijativama, s mistificiranjem i s rizikom sumnjivoga eksperimentiranja.